ASPECTE ALE LIMBII FOLOSITE DE CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA ÎN *EPISTOLARIUL ROMÂNESC*

DORINA CHIŞ-TOIA

Cuvinte-cheie: *epistolar, fonetică, morfologie, lexic, explicaţie*

Dascăl şi director al „şcoalelor naţionale de graniţă" , numele lui C.D. Loga este cunoscut mai ales în legătură cu *Grammatica romanească pentru îndreptarea tinerilor*[1], lucrare care-l face cunoscut nu numai în şcolile bănăţene, ci şi în cele din Ardeal şi Bucovina[2]. O scriere a lui C.D. Loga mai puţin amintită până acum, cercetată însă în ultimii ani de Maria Micle, de la Universitatea de Vest din Timişoara, este *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori, ce sînt în viiaţa soţietăţii omeneşti la multe întâmplări de lipsă.* Această lucrare reprezintă o contribuţie valoroasă la dezvoltarea limbii române literare în ceea ce priveşte stilurile limbii, mai ales stilul epistolar, căci „de la Epistolariul lui C.D. Loga şi până la – să zicem – manualele de compunere ale lui Iuliu Birou problema cultivării stilurilor limbii în şcolile româneşti a constituit o preocupare dominantă a dascălilor bănăţeni. Şi este firesc să fi fost aşa, întrucât scopul general al şcolii poporale era tocmai formarea unor cunoscători (vorbitori) de limbă românească..." [3]

[1] Tipărită la Buda, în 1822. Reeditată în 1973, de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, Editura Facla.
[2] *Cuvânt introductiv* la *Gramatica românească*, p. 10.
[3] Petru Oallde, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1983, p. 209-210.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

În scopul declarat de a suplini lipsa unor îndrumătoare pentru întocmirea de scrisori cu diferite funcționalități, precum şi pentru înaintarea culturii naționale, de-a lungul timpului au fost întocmite mai multe asemenea manuale. Aflăm, astfel, din prefața volumului *Epistolar sau Carte de învățătură pentru deprinderea în corespondințe şi scrisori atât private, cât şi politice, care vin mai des în viața omenească înante*, întocmit de Sava Popovici, paroh n.u. şi profesor româno-nemțesc în şcoalele naționale din Răşinari, tipărit la Sibiu, în 1847, că încercări de acest gen au mai existat. Sunt menționate: *Scurt izvod pentru lucruri de obşte şi dechilin scrisori de multe chipuri etc.*, aparținând lui Dimitrie Eustatievici, tipărită în 1792, tot la Sibiu, şi reeditarea acesteia, în 1803, sub titlul *Învățătură foarte folositoare pentru facerea răvaşelor*. Din păcate, numele lui Loga nu este amintit, ceea ce ne face să credem că *Epistolariul* său, deşi apăruse în 1841, nu era cunoscut în acea parte a Transilvaniei. În Țară, până la 1900, sunt semnalate: *Manualu de stilistica cu indicațiuni şi esemple de teme pentru şcoale secundare de ambe sexele*, Bucureşti, 1880, de M. Strajanu. În capitolul al IV-lea al acestei lucrări se fac referiri la „*Genulu epistolar: epistole familiare, epistole de afaceri, epistole de condoleanță, epistole umoristice, didactice, esteriorulu şi formulele epistoleloru*" . Şi în capitolul al V-lea sunt cuprinse indicații pentru întocmirea altor epistole (invitația, răspunsul la invitație etc.). Amintim şi *Epistolar cuprinzând regule, modele şi teme de exerciție pentru felurite epistole, petițiuni şi alte acte private şi publice*, Craiova, 1890, aparținând aceluiaşi M. Strajanu; *Curs practic de stil şi composițiuni cu aplicare la stilul epistolar*, Bucureşti, 1892, de Th. D. Speranția. Pentru Banat, să nu-l uităm pe Enea Hodoş, care a publicat la Caransebeş, în 1902, *Manual de limba română. Elemente de stilistică şi poetică şi carte de cetire*, în care apar şi modele de acte administrative.

După propria mărturisire din *Cuvânt înainte*, C.D. Loga a scris *Epistolariul românesc* pentru a veni în sprijinul cărturarilor, învățătorilor şi preoților care s-au format sub directa sa îndrumare, la cererea formulată de aceştia. De altfel, cartea reprezintă cursul pe care C.D. Loga l-a susținut la Preparandia din Arad de-a lungul timpului. A „căutat ca după temeiurile Grammaticii şi ale Epistolografiei să fie

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

întocmită" , dar, ceea ce este foarte important de reținut, a avut grijă „a căuta *curățeniia* (s.n.) limbii noastre de cuvinte streine" . Tot aici, Loga expune argumentele sale în favoarea „măiestriei de a scriia": posibilitatea de a împărtăşi părerile, gândurile, trăirile, sentimentele cu cei care nu se află în imediata apropiere; dar cartea le este utilă şi celor cu preocupări în alte domenii, cum este cel economic; scrierea acestor realități va fi de folos urmaşilor.

După o trecere în revistă a celor mai importante momente din istoria comunicării înainte de a se fi inventat alfabetul, autorul prezintă tipologia scrisorilor incluse în epistolar. Dar, pe lângă aspectele stilistice, C.D. Loga a avut în vedere educația morală şi patriotică a tuturor celor ce o vor consulta, căci textele propuse aveau menirea de a învăța „a fi om cu orânduială bună în trebile ceale casnice şi ale Economiei [...] să se îndeamne pre sine şi pre alții către purtarea cea bună şi a moralității, către Dragostea Patriei şi a fericirii neamului său" . Ca dascăl şi bun patriot subliniază rolul important al şcolii, singura în măsură să aducă neamului strălucire, şi sugerează câteva măsuri în vederea luminării acestuia: întemeierea de şcoli şi fundații (pentru tinerii orfani) şi tipărirea cărților. Alăturându-se celorlalți patrioți ai epocii, C.D. Loga este conştient de valoarea lucrărilor sale[4]. Prin slova tipărită, cărțile vorbesc despre autorul lor şi după ce acesta nu mai trăieşte: „că eu şi când voi fi de ceaialaltă parte de mormânt, din cărțile meale voi vorbi cu dânşii şi poftesc acela folos şi îndreptare să le aducă, cum toți bunii patrioți doresc" . Trebuie menționat şi faptul că, prin modelele de redactare pe care le propune, *Epistolariul* atestă, alături de alte lucrări care circulau în epocă, dimensiunea retorică a cultivării limbii[5].

Lucrarea este dedicată *Prea Onoratului Domn Antonie Bandel al Senatului Dinafară precum şi al Standului Neguțetoresc din Besearica-Albă Mădulariu de Frunte; iară a Soțietății Corăbiei-*

[4] Dorina Chiş-Toia, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții*, Timişoara, Editura Mirton, 2006, p. 25.

[5] Al. Duțu, *Înnoirea structurilor literare. Umanism şi iluminism*, în volumul *Istoria literaturii române. Studii*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1979, p. 84.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

Aburoasă Aghent, căruia îi mulţumeşte, cu recunoştinţă, „în numele naţiei *româneşti*" , pentru ajutorul financiar oferit la tipărirea cărţii.

Epistolariul are 430 de pagini şi s-a tipărit cu caractere chirilice în Buda, în „Tipariul Crăeştii Tipografii a Universităţii din Pesta, la Anul 1841".

Lucrarea este structurată după cum urmează:

- O *parte introductivă*, în care C.D. Loga prezintă tipurile de scrisori, precum şi părţile unei scrisori;
- *Partea întâi* cuprinde indicaţii şi modele pentru întocmirea de scrisori personale şi private;
- *Partea a doua* face referire la formulele de adresare în limbile română, maghiară, latină, germană şi franceză;
- *Partea a treia* include indicaţii şi modele pentru acte/documente oficiale, precum şi un jurnal economic (sau casnic);
- *Partea finală*, în care C.D. Loga vorbeşte despre începuturile Şcolii preparande din Arad şi prezintă persoanele sau instituţiile care şi-au manifestat dorinţa de a contribui cu bani la editarea cărţii. Tot aici, C.D. Loga aminteşte manuscrisele sale care, din lipsă de fonduri, aşteaptă să fie tipărite.

Limba folosită de Loga în *Epistolariul* său este în concordanţă cu firea limbii epocii, ţinând, totodată, seama de normele specificate în *Grammatica...* apărută în 1822: „am căutat ca după temeiurile Grammaticii şi ale Epistolografiei să fie întocmită." . Este, în egală măsură, o limbă îngrijită, pentru că avem de a face cu un manual, întocmit în scop didactic; el trebuia să reprezinte un model de urmat. Din tripticul bănăţean alcătuit din Iorgovici, Ţichindeal şi Loga, acesta din urmă este un „deplin îndrumător al limbii româneşti prin intermediul şcolii" [6]. Gabriel Ţepelea semnala: „Ducându-şi viaţa într-o alcătuire statală plurinaţională, cărturarii români din această provincie (Transilvania – n.n.) considerau limba naţională nu numai un document asupra originii, ci şi o modalitate de disjungere faţă de

[6] Vasile Ţâra, *Constantin Diaconovici Loga şi problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga*, culegere îngrijită de prof. Ion Iliescu, Timişoara, 1971, p. 20.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

corpul statului străin, o fereastră spre romanitate şi românitate. A propaga ideea unității de limbă şi cultură însemna pentru aceşti cărturari a pregăti calea spre unitatea politică" [7].

Din punct de vedere **fonetic** semnalăm prezența în *Epistolariu* a unor grafii hipercorecte, cum le numeşte I. Gheție[8], uneori latinizante, cu *e* în loc de *ă*: *să remână, încrezemânt, învățeturi, streine, învățeceii*, dar *strălucite* (cu *ă*!); *i* inițial este *î*, conform pronunției muntenești, în cuvintele *învențariu, înstanții, întră*; este însă absent în forma *au eşit*; *e* devine *ea* în formele *ceareri, nu ar şti ceare, să se îndeamne*, dar găsim şi monoftongarea: *se păstrază, păşască, însamnă* sau *totdeuna*; se păstrează *-iu* final: *graiu, feliuri*; *u* este *o* în cuvintele *zioa, a potea, greotatea*; vocalele *u, e, â* sunt redate prin *ă* sau *e*: *mulțămim* (dar şi *mulțemire*, *mulțemindu-ți*), *căstigat*, *să amestăci*. Reținem şi câteva fonetisme regionale: *puni, țini, vini, audzit*, *a luva, să luvăm, tinăr*, precum şi forme arhaice: *mâne, rump, prerumpe*. Sub influența pronunțării germane sau ruseşti[9], are loc transformarea lui *c* urmat de *i* în *ț*: *soțietății, Feniția, feniția*n, *țivilizația*. Despre această transformare vorbeşte R. Todoran, referindu-se la terminologia juridic-administrativă din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea[10].

Între aspectele referitoare la **morfologie** semnalăm prezența formelor de plural ale substantivelor: *contracturi, atestaturi, testamenturi, terminuri, merituri, şcoale, trebi.* Dar constatăm şi o serie

---

[7] Gabriel Țepelea, *Corelația limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, Bucureşti, EDP, 1971, p. 103.

[8] I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1975, p. 521.

[9] Şt. Munteanu, V. Țâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, EDP, 1983, p. 272.

[10] Romulus Todoran, *Contribuții la studiul limbii române*, Cluj Napoca, Editura Clusium, 1998, p. 220.: „E foarte probabil că tot prin filiera maghiară au pătruns şi neologismele latine care prezintă pe c urmat de *e*, *i* redat prin *țe*, ți, iar pe *g* urmat de *e*, *i* prin *ghe*, *ghi*. Acest fel de rostire este caracteristic pentru limba maghiară, dar şi pentru limba germană deopotrivă. Deşi se găseşte şi în germană, credem că cuvintele din această categorie au pătruns în terminologia juridico-administrativă prin maghiară, limbă cu o mai mare putere de circulație în Transilvania şi cu un pronunțat caracter oficial" .

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

de curiozități, dacă ne referim la următoarele aspecte: în *Gramatica* apărută în 1822, Loga făcea o serie de observații şi recomandări, propunea numeroase reguli morfologice. În *Epistolariu*, după apropape două decenii de la apariția *Gramaticii*, aceste reguli nu sunt respectate întocmai. Am putea crede că, fiind vorba de un curs ținut ani la rând elevilor de la Preparandia din Arad, în perioada 1812-1831, în momentul în care a decis să-l publice nu a revenit asupra formei acestuia, intervenind doar pe ici, pe colo, în partea de început, deşi reguli încălcate se găsesc şi în *Cuvânt înainte*. Spre exemplu, el recomandase pentru pronumele demonstrativ formele *această, acest, acel*, dar în textul *Epistolariului* întâlnim *aceaia, aceştiia, cealelalte, ceaialaltă*, precum şi *cest*, dar şi *acestea, această*.

Pronumele relativ are forme distincte după gen şi număr: *carea, carele, carii, fieşte carele*; întâlnim însă şi forma *care*. Apare şi pronumele de întărire *însumi*, *înşivă*, cel reflexiv *sineşi*, precum şi forma arhaică a pronumelul nehotărât *neştine* (cineva, oricare, fiecare). Semnalăm prezența formei *meale* a adjectivului posesiv, a pronumelui negativ *niminea* şi a formei de plural a articolului nehotărât *neşte*. Nu putem omite forma *formos* în loc de *frumos.* Am selectat şi câteva din numeroasele forme ale pronumelui de politețe folosite în această lucrare: *Domnia Ta, Maiestatea Ta, Atotpreaîndurata Maiestate, Prealuminate Prințip, Sfînția Ta*[11].

Verbele comportă treceri de la o conjugare la alta: *a îngrija, a scriia, a adaoge*; verbul *a voi* are forma *voiu* şi ca verb predicativ (*voiu* a le împărtăți), şi ca verb auxiliar (le *voiu* împlini). În ceea ce priveşte conjugarea, reținem forma de conjunctiv *să aibi*, verbul *a fi* – indicativ prezent – *iastă, estă*, şi *te onoru*; trecerea de la diateza activă la cea reflexivă: *mă făgăduesc*. Am întâlnit şi forme de perfect simplu: *scosei, îngăduişi, arătaşi, chemaşi*.

Părțile de vorbire considerate azi compuse prin contopire apar scrise în două cuvinte: *vre un, fie cum, aşa dar, fiind că*, *câte odată*, iar cele compuse prin alăturare apar scrise împreună: *dela*. Reținem şi forma veche *pre*.

[11] Vezi Maria Micle, *Mărci ale exprimării reverențioase în Epistolariul lui C. D. Loga*, În „Patrimonium", anul I, nr. 2, 2003.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

Lexicul folosit de Loga în *Epistolar* este unul accesibil pentru mijlocul secolului al XIX-lea. Preocuparea autorului pentru introducerea unor termeni noi în vederea însuşirii sensului corect este evidentă prin explicarea acestora în context: fie disjunctiv, fie în paranteză: (*stilul*) *curial* sau *stilul de curte*; *jurnal* sau *ziuariu*; *zelu* (*râvnă*); *întocmiri* (*fundaţii*); *orfeni* (*care n-au părinţi*); *causele* (*pricinile*); *grofu* (*boeriu*); *şerbescu* (*slugărescu*); *libertate* (*slobozenie*); *onor* (*cinstă*). Semnalăm, totodată, prezenţa unor termeni regionali, arhaici: *amăsurat, beteşug, cătane, chilină, delipsă, deloc (imediat), mădulariu, modru, plasă, sminte, şegârt* etc.

Contribuind în mod evident la întemeierea stilului juridic-administrativ prin varietatea modelelor de acte şi documente propuse, *Epistolariul* se rânduieşte la locul ce i se cuvine şi prin limba pe care autorul său o foloseşte, aceasta încadrându-se în normele limbii literare de la mijlocul secolului al XIX-lea. De aceea, cuvintele pline de recunoştinţă faţă de personalitatea lui C.D. Loga ale lui Onisifor Ghibu[12] ni se par edificatoare: „Cariera pedagogică a lui Loga este un exemplu grăitor despre ce trebuie să fie un pedagog în cadrul vieţei naţionale a epocei sale şi a neamului său. Nu un simplu magazin ambulant de teorii învăţate din cărţile savante ale altora, ci suflet din sufletul neamului, îmbrăţişând toate nevoile acestuia şi luptând pe toate cărările pentru înlăturarea lor. Dascăl neîntrecut, autor de cărţi de şcoală cari în unele privinţe sunt mai bune decât întregă literatura didactică de azi, codificator de principii morale menite a înrâuri viaţa practică, scriitor cu calităţi deosebite, cari vor trebui să-i asigure de aici încolo un loc de cinste în istoria literaturii române, ca şi în aceia a pedagogiei, Loga este o figură marcantă a culturii româneşti care merită să fie pusă până la un loc alături de aceia a lui Gheorghe Lazar, ba în unele privinţe mai presus de ea.”

[12] *Un dascăl bănăţean de acum 100 de ani: Constantin Diaconovici Loga*, în „Banatul”, 1927, nr. 2, p. 8.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)

Bibliografie

Chiş-Toia, Dorina, *Limba literară în presa din Banat. Contribuţii*, Timişoara, Editura Mirton, 2006.
Diaconovici Loga, Constantin, *Gramatica românească*, Buda, în 1822. Reeditată în 1973, de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, Editura Facla.
Duțu, Al., *Înnoirea structurilor literare. Umanism şi iluminism*, în volumul *Istoria literaturii române. Studii*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1979.
Gheție, I., *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1975.
Ghibu, Onisifor, *Un dascăl bănățean de acum 100 de ani: Constantin Diaconovici Loga*, în „Banatul", nr. 2, 4, 5/1927.
Micle, Maria, *Mărci ale exprimării reverențioase în Epistolariul lui C. D. Loga*', În „Patrimonium", anul I, nr. 2, 2003.
Munteanu, Şt., V. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, EDP, 1983.
Oallde, Petru, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1983.
Todoran, Romulus, *Contribuții la studiul limbii române*, Cluj Napoca, Editura Clusium, 1998.
Țepelea, Gabriel, *Corelația limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, Bucureşti, EDP, 1971.
Țâra, Vasile, *Constantin Diaconovici Loga şi problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga*, culegere îngrijită de prof. Ion Iliescu, Timişoara, 1971.

ASPECTS OF THE LANGUAGE USED BY CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA IN HIS WORK *EPISTOLARIUL ROMÂNESC*

(Abstract)

By this article, we propose a perspective on some aspects of the literary language in Constantin Diaconovici Loga's works, which we hope will be useful for everyone who is interested in his life and work. Very little known due to the fact that it was written with Cyrillic letters in 1841, *Epistolariul românesc* presents many facts of language which require to be exploited.

BDD-A13019 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:04 UTC)